Samling af Afgørelser

FORSLAG TIL AFGØRELSE FRA GENERALADVOKAT
L. MEDINA
fremsat den 15. september 2022[1]

Sag C-396/21

KT,
NS
mod
FTI Touristik GmbH

(anmodning om præjudiciel afgørelse indgivet af Landgericht München I (den regionale ret i første instans i München I, Tyskland))

»Præjudiciel forelæggelse – artikel 267 TEUF – direktiv 2015/2302 – opfyldelse af en pakkerejseaftale – mangel i opfyldelsen af en rejseydelse, der er inkluderet i pakkerejseaftalen – prisnedsættelse for enhver periode, hvor der forelå en mangel – uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder – restriktioner på rejsedestinationen som følge af en infektionssygdoms verdensomspændende karakter – covid-19«

Indledning

1. Covid-19-pandemien har været en af de alvorligste sundhedskriser i mands minde og har udløst en række kriser. For at bekæmpe pandemiens spredning har regeringer verden over indført restriktioner, hvis varighed og omfang er uden fortilfælde i fredstid. Covid-19-pandemien indebærer mange og flerdimensionelle udfordringer. Pandemien har under visse omstændigheder sat den gældende retlige ramme og dens effektivitet med hensyn til at styre følgerne af sådanne kriser på prøve.

2. Turismesektoren var en af de sektorer, som blev hårdest ramt af pandemien[2]. Pandemiens virkninger på denne sektor har stadig konsekvenser i dag, og de fleste eksperter forventer ikke en fuldstændig genoprettelse før 2024[3]. Den foreliggende sag vedrører et meget specifikt aspekt af pandemiens virkning, som har at gøre med opfyldelsen af de i direktiv 2015/2302[4] omhandlede pakkerejseaftaler og udøvelsen af rettigheder som følge af mangel i opfyldelsen af sådanne aftaler. På trods af deres særlige karakter har den foreliggende sag og den forbundne sag C-407/21, UFC

[1] – Originalsprog: engelsk.

[2] – Jf. de oplysninger, som Verdensturistorganisationen har indsamlet (https://www.unwto.org/tourism-data/international-tourism-and-covid-19).

[3] – Jf. Det Verdensøkonomiske Forum, »This is the impact of COVID-19 on the travel sector« (https://www.weforum.org/agenda/2022/01/global-travel-tourism-pandemic-covid-19/).

[4] – Europa-Parlamentets og Rådets direktiv (EU) 2015/2302 af 25.11.2015 om pakkerejser og sammensatte rejsearrangementer samt om ændring af forordning (EF) nr. 2006/2004 og Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2011/83/EU og om ophævelse af Rådets direktiv 90/314/EØF (EUT 2015, L 326, s. 1).

Que – Que choisir og CLCV, i hvilke jeg i dag fremsætter forslag til afgørelse, vidtrækkende følger, da de for første gang giver Domstolen mulighed for at undersøge pandemiens konsekvenser for opfyldelse af kontraktmæssige forpligtelser i forbindelse med pakkerejser.

Retsforskrifter

EU-retten

Direktiv 2015/2302

3. Artikel 3, nr. 12) og 13), i direktiv 2015/2302 indeholder følgende definitioner:

»12) »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder«: en situation, som den part, der påberåber sig en sådan situation, ikke har nogen indflydelse på, og hvis konsekvenser ikke kunne afværges, selv hvis der var blevet truffet alle rimelige foranstaltninger

13) »mangel«: det forhold, at de rejseydelser, som pakkerejsen omfatter, ikke er blevet leveret eller ikke er blevet leveret i overensstemmelse med aftalen«.

4. Artikel 14 i direktiv 2015/2302, der har overskriften »Prisnedsættelse og erstatning«, fastsætter:

»1. Medlemsstaterne sikrer, at den rejsende har ret til en passende nedsættelse af prisen for enhver periode, hvor der forelå en mangel, medmindre rejsearrangøren kan forelægge dokumentation for, at manglen kan tilskrives den rejsende selv.

2. Den rejsende har ret til at få passende erstatning fra rejsearrangøren for enhver skade, som den rejsende lider som følge af en mangel. Kompensationen skal ydes hurtigst muligt.

3. Den rejsende har ikke ret til erstatning, hvis rejsearrangøren kan forelægge dokumentation for, at manglen:

a) kan tilskrives den rejsende selv

b) kan tilskrives en tredjepart, som ikke har forbindelse med leveringen af de rejseydelser, der er indeholdt i aftalen om pakkerejsen, og er uforudselig eller uundgåelig, eller

c) skyldes uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder.

[…]«

National ret

5. § 651i i Bürgerliches Gesetzbuch (den borgerlige lovbog, herefter »BGB«) bestemmer:

»1. Rejsearrangøren skal levere pakkerejsen til den rejsende fri for rejsemangler.

2. Pakkerejsen er fri for rejsemangler, hvis den har den aftalte karakter. For så vidt som karakteren ikke er aftalt, er pakkerejsen fri for rejsemangler,

1) såfremt den er egnet til at yde den nytte, der er forudsat i aftalen, og ellers

2) såfremt den er egnet til at yde den sædvanlige nytte og har en karakter, der er sædvanlig for pakkerejser af samme art, og som den rejsende kan forvente ud fra pakkerejsens art.

Der foreligger også en rejsemangel, hvis rejsearrangøren ikke leverer rejseydelserne eller leverer dem med urimelig forsinkelse.

3. Såfremt pakkerejsen er mangelfuld, kan den rejsende, hvis betingelserne i de følgende bestemmelser er opfyldt, og i det omfang intet andet er bestemt,

[…]

6) gøre de rettigheder gældende, der følger af en nedsættelse af rejsens pris (§ 651m) […]

[…]«

6. BGB's § 651m, stk. 1, bestemmer:

»Rejsens pris nedsættes i henhold til rejsemanglens varighed. Rejseprisen skal nedsættes i henhold til det forhold, som på tidspunktet for aftalens indgåelse ville have bestået mellem værdien af pakkerejsen i mangelfri tilstand og den virkelige værdi. Nedsættelsen skal, så vidt det er nødvendigt, fastsættes ved skøn.«

De faktiske omstændigheder, proceduren og det præjudicielle spørgsmål

7. Den 30. december 2019 reserverede sagsøgerne i hovedsagen en 14 dages ferierejse fra Tyskland til De Kanariske Øer i Spanien for perioden fra den 13. marts 2020 til den 27. marts 2020. Sagsøgerne rejste på ferie som planlagt.

8. Den 15. marts 2020 blev strandene imidlertid lukket, og der trådte et udgangsforbud i kraft med henblik på at inddæmme covid-19-pandemien. I det hotelkompleks, som sagsøgerne befandt sig i, blev adgangen til svømmebassiner og liggestole forbudt, og aktivitetsprogrammet blev indstillet. Sagsøgerne måtte kun forlade værelset for at spise eller hente drikkevarer. Den 18. marts 2020 gav myndighederne sagsøgerne besked om, at de konstant skulle være klar til inden for en time at begive sig til lufthavnen. Efter syv dage ophørte deres rejse, og de vendte tilbage til Tyskland.

9. Sagsøgerne anlagde sag ved Amtsgericht München (byretten i München, Tyskland) mod sagsøgte, FTI Touristik GmbH, med påstand om en prisnedsættelse på 70% af den forholdsmæssige rejsepris for syv dage. Ved dom af 26. november 2020 frifandt denne ret sagsøgte med den begrundelse, at foranstaltninger, der var truffet til beskyttelse af rejsendes sundhed på grund af en dødelig virus, ikke kunne anses for en rejsemangel som omhandlet i BGB's § 651i.

10. Sagsøgerne har iværksat appel ved den forelæggende ret. Den forelæggende ret har anført, at BGB's § 651i fastsætter et objektivt ansvar for rejsearrangøren. Der kan derfor argumenteres for, at rejsearrangøren hæfter for de restriktioner, der er indført som sundhedsmæssige foranstaltninger. Den forelæggende ret har imidlertid anført, at der på rejsetidspunktet ligeledes var indført lignende restriktioner i Tyskland. Det er måske derfor muligt at betragte de foranstaltninger, som de spanske myndigheder havde truffet, ikke som usædvanlige omstændigheder på rejsedestinationen, men som normale foranstaltninger truffet i hele Europa som reaktion på pandemien.

11. Den forelæggende ret er endvidere i tvivl om, hvorvidt de indførte restriktioner kan anses for en »almindelig hverdagsrisiko«, som ikke er omfattet af anvendelsesområdet for artikel 14, stk. 1, i direktiv 2015/2302. Som den forelæggende ret har forklaret, udspringer denne doktrin af retspraksis fra Bundesgerichtshof (forbundsdomstol, Tyskland). Ifølge denne doktrin kan erstatningspligten i henhold til rejseaftaler være begrænset henset til omstændigheder, som udelukkende henhører under den rejsendes personlige forhold eller skyldes realiseringen af risici, som den rejsende er udsat for i dagligdagen. Den rejsende må derfor bære risiciene ved en aktivitet, som er omfattet af den almindelige hverdagsrisiko, i tilfælde, hvor der ikke foreligger pligtforsømmelse fra rejsearrangørens side, eller skaden i øvrigt ikke skyldes en begivenhed, som medfører, at rejsearrangøren ifalder ansvar. Dette er f.eks. tilfældet, hvis den rejsende uden for anvendelsen af rejseydelserne kommer ud for en ulykke, bliver syg eller bliver offer for en strafbar handling på rejsestedet eller i øvrigt af personlige grunde ikke længere kan anvende de øvrige rejseydelser.

12. Det kan ifølge den forelæggende ret ikke udelukkes, at den eventuelle forekomst af en pandemi ikke blev undersøgt på det tidspunkt, hvor direktiv 2015/2302 blev vedtaget.

13. På denne baggrund har Landgericht München I (den regionale ret i første instans i München I, Tyskland) besluttet at udsætte sagen og forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:

»Udgør restriktioner i forbindelse med en infektionssygdom på rejsedestinationen også en mangel som omhandlet i artikel 14, stk. 1, i [direktiv 2015/2302], hvis der som følge af infektionssygdommens verdensomspændende karakter er indført sådanne restriktioner både på den rejsendes hjemsted og i andre lande?«

Bedømmelse

14. Med spørgsmålet ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 14, stk. 1, i direktiv 2015/2302 skal fortolkes således, at den giver den rejsende ret til en prisnedsættelse for en mangel i opfyldelsen af pakkerejseaftalen under omstændigheder, hvor manglen skyldes restriktioner, der er indført for at undgå spredningen af en infektionssygdom på rejsedestinationen, og hvor sådanne restriktioner ligeledes er indført på den rejsendes hjemsted og i hele verden.

a) Retten til en prisnedsættelse inden for rammerne af covid-19-pandemien

15. Ifølge fast retspraksis kræver de fortolkningsmetoder, som Domstolen anvender, at der ikke blot tages hensyn til den pågældende bestemmelses ordlyd, men også til den sammenhæng, hvori den indgår, og de mål, der forfølges med den retsakt, som den udgør en del af[5]. En EU-retlig bestemmelses tilblivelse kan ligeledes give relevante elementer med henblik på dens fortolkning[6].

16. For det første har den rejsende ifølge ordlyden af artikel 14, stk. 1, i direktiv 2015/2302 ret »til en passende nedsættelse af prisen for enhver periode, hvor der forelå en mangel, medmindre rejsearrangøren kan forelægge dokumentation for, at manglen kan tilskrives den rejsende selv«. Det følger af denne bestemmelse, at retten til en prisnedsættelse er underlagt *én betingelse*, nemlig at der foreligger en »mangel«, og *én undtagelse*, nemlig når manglen kan tilskrives den rejsende selv.

17. Begrebet »mangel« er defineret i artikel 3, nr. 13), i direktiv 2015/2302 som »det forhold, at de rejseydelser, som pakkerejsen omfatter, ikke er blevet leveret eller ikke er blevet leveret i overensstemmelse med aftalen«. Denne definition indebærer ikke noget culpaelement eller hensyntagen til de omstændigheder, som manglen skyldes. Konstateringen af en mangel indebærer derfor intet andet end en sammenligning af de tjenesteydelser, der indgår i pakkerejsen, og dem, der faktisk leveres. Der er her tale om en *objektiv* konstatering. Den rejsendes ret til at få en prisnedsættelse på grund af en mangel kan derfor ikke afhænge af *årsagen* til denne mangel eller som anført af Kommissionen af dens *oprindelse*.

18. Undtagelsen i artikel 14, stk. 1, i direktiv 2015/2302 fra retten til en prisnedsættelse er enkel: når manglen kan tilskrives den rejsende selv. Da der er tale om en undtagelse fra reglen, skal den fortolkes *strengt*. Den kan derfor ikke udvides til at omfatte situationer, der ikke udtrykkeligt er omhandlet.

19. Det følger heraf, at en mangel, som kan tilskrives enhver anden person (rejsearrangøren, tjenesteyderen eller en tredjemand, som ikke har forbindelse med pakkerejseaftalen), eller som skyldes uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder som omhandlet i artikel 3, nr. 12), i direktiv 2015/2302, ikke udelukker den rejsendes ret til at få en prisnedsættelse. Som den finske regering med rette har anført i sit skriftlige indlæg, er det med henblik på vurderingen af manglen ikke relevant, hvad en fornuftig forbruger ville have forventet med hensyn til omstændigheder, der er indtrådt efter indgåelsen af pakkerejseaftalen. Denne vurdering kan kun afhænge af de ydelser, der faktisk indgår i rejseaftalen.

20. Denne fortolkning bekræftes desuden af den sammenhæng, hvori artikel 14, stk. 1, i direktiv 2015/2302, som er indeholdt i direktivets kapitel IV om reglerne for levering af pakkerejsen, indgår. Med henblik på at gennemføre harmonisering med hensyn til pakkeaftaler indfører dette direktiv en ordning om kontraktligt ansvar for arrangører af pakkerejser over for de forbrugere, der med disse arrangører har indgået en kontrakt om sådanne rejser[7]. Denne ordning om kontraktligt ansvar er kendetegnet ved to væsentlige elementer. For det første er det et *objektivt* ansvar, og fritagelsesgrundene er udtømmende fastsat. For det andet *placeres* ansvaret for en eventuel mangel hos rejsearrangøren.

5 – Dom af 30.9.2021, Commerzbank (C-296/20, EU:C:2021:784, præmis 40 og den deri nævnte retspraksis).

6 – Dom af 1.10.2019, Planet49 (C-673/17, EU:C:2019:801, præmis 48).

7 – Jf. analogt dom af 18.3.2021, Kuoni Travel (C-578/19, EU:C:2021:213, præmis 34).

21. Navnlig er det i artikel 13, stk. 1, i direktiv 2015/2302 fastsat, at medlemsstaterne sikrer, at rejsearrangøren er ansvarlig for leveringen af de rejseydelser, der er inkluderet i aftalen om pakkerejsen, uanset om ydelserne skal leveres af rejsearrangøren eller af andre rejsetjenesteydere. Det følger af dette direktivs artikel 13, stk. 3, at hvis nogle af rejsetjenesteydelserne ikke leveres i overensstemmelse med pakkerejseaftalen, skal rejsearrangøren afhjælpe manglen, medmindre dette er umuligt eller medfører uforholdsmæssige omkostninger under hensyntagen til manglens omfang og værdien af de berørte rejseydelser. I situationer, hvor rejsearrangøren ikke afhjælper manglen, finder artikel 14 i direktiv 2015/2302 anvendelse.

22. Artikel 14 i direktiv 2015/2302 fastsætter for sit vedkommende to særskilte rettigheder i tilfælde af en mangel: retten til en prisnedsættelse i artiklens stk. 1, og retten til at få passende erstatning i denne artikels stk. 2 og 3. Disse rettigheder er underlagt forskellige betingelser. Dels opstår retten til en prisnedsættelse som nævnt i punkt 16 ovenfor, når der foreligger en mangel, og den udelukkes kun, hvis rejsearrangøren kan forelægge dokumentation for, at manglen kan tilskrives den rejsende selv. Dels opstår retten til erstatning, når der er lidt en skade som følge af en mangel, og de eneste undtagelser er dem, der udtømmende er opregnet i artikel 14, stk. 3, i direktiv 2015/2302. Rejsearrangøren skal nærmere bestemt forelægge dokumentation for, at manglen kan tilskrives den rejsende eller en tredjemand, som ikke har forbindelse med leveringen af de rejseydelser, der er indeholdt i pakkerejseaftalen, eller skyldes uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder.

23. Det følger af opbygningen af artikel 14 i direktiv 2015/2302, at undtagelserne til retten til erstatning er specifikke for denne ret og ikke kan overføres til retten til at få en prisnedsættelse.

24. Endelig understøttes denne fortolkning af det formål, der forfølges med direktiv 2015/2302, som bl.a. i henhold til direktivets artikel 1 består i at sikre et højt forbrugerbeskyttelsesniveau. I betragtning af dette formål kan de forpligtelser, der følger af en pakkerejseaftale – og hvis mangelfulde eller manglende levering udløser et ansvar for rejsearrangøren – ikke fortolkes restriktivt[8]. Som Kommissionen i det væsentlige har anført i sit skriftlige indlæg[9], er denne fortolkning forenelig med formålet med den ordning om kontraktligt ansvar, der er indført ved dette direktiv, og som *placerer* ansvaret hos rejsearrangøren i *alle tilfælde* af manglende eller mangelfuld opfyldelse af aftalen. I sådanne tilfælde kan forbrugeren kræve erstatning fra rejsearrangøren uden at skulle foretage yderligere undersøgelser med henblik på at identificere personen eller årsagen til manglen, hvilket således muliggør et højt forbrugerbeskyttelsesniveau.

25. *Adskillelsen* af retten til en prisnedsættelse fra årsagen til manglen bekræftes af den pågældende bestemmelses tilblivelseshistorie. Kommissionens lovgivningsforslag indeholdt i artikel 12 de samme undtagelser til retten til en prisnedsættelse og til retten til erstatning[10]. Den rejsende havde nærmere bestemt ikke ret til en prisnedsættelse, hvis rejsearrangøren bl.a. godtgjorde, at manglen skyldtes uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder. Under lovgivningsproceduren blev retten til at få en prisnedsættelse imidlertid adskilt fra retten til erstatning. Som Europa-Kommissionen i det væsentlige har anført i sit skriftlige indlæg,

8 – Jf. i denne retning dom af 18.3.2021, Kuoni Travel (C-578/19, EU:C:2021:213, præmis 45).

9 – Kommissionen har i denne forbindelse henvist til generaladvokat Szpunars forslag til afgørelse Kuoni Travel (C-578/19, EU:C:2020:894, punkt 40).

10 – Forslag til Europa-Parlamentets og Rådets direktiv om pakkerejser og formidlede rejsearrangementer samt om ændring af forordning (EF) nr. 2006/2004 og direktiv 2011/83/EU og om ophævelse af Rådets direktiv 90/314/EØF (COM/2013/0512 final – 2013/0246 (COD)).

understøtter dette konklusionen om, at lovgiver havde til hensigt at indrømme den rejsende ret til en prisnedsættelse uafhængigt af betragtninger om skyld eller manglens årsag, herunder i tilfælde af uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder.

26. Det fremgår af ordlyden af artikel 14, stk. 1, i direktiv 2015/2302, af den sammenhæng, hvori bestemmelsen indgår, samt af dens formål og tilblivelseshistorie, at den rejsende har ret til en prisnedsættelse, når rejsearrangøren ikke har handlet culpøst, og når manglen skyldes uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder.

27. I det foreliggende tilfælde er det ubestridt, at manglen skyldtes de restriktioner, som de administrative myndigheder indførte med henblik på at undgå spredningen af covid-19-pandemien i marts 2020. Sådanne foranstaltninger udgør retsvirkninger, der følger af pandemien, hvilket adskiller sig fra pandemiens faktiske virkninger (som f.eks. indebærer nøglepersonalets sygdom, isolation eller død) [11]. I retslitteraturen henvises der til begrebet fait du prince som betegnelse for lovgivningsmæssige foranstaltninger eller forbud, der gør det umuligt at opfylde kontrakten, og som frigør skyldneren for erstatningsansvar [12]. Offentlige myndigheders indgriben i kontraktforhold udgør i almindelighed force majeure [13]. Som jeg forklarer i mit forslag til afgørelse i den forbundne sag C-407/21, UFC – Que choisir og CLCV, er begrebet force majeure i forbindelse med direktiv 2015/2302 omfattet af begrebet »uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder« som omhandlet i dette direktivs artikel 3, nr. 12). I det foreliggende tilfælde skal de lovgivningsmæssige restriktioner, der blev indført i marts 2020 som svar på pandemien, anses for at være omfattet af dette begreb. Sådanne restriktioner udgør nemlig en situation, som rejsearrangøren ikke har nogen indflydelse på, og hvis konsekvenser ikke kunne afværges, selv hvis der var blevet truffet alle rimelige foranstaltninger [14].

28. Som nævnt fritager forekomsten af uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder ikke rejsearrangøren for dennes forpligtelse til at indrømme en prisnedsættelse. For at den rejsende kan opnå en prisnedsættelse, skal den nationale ret helt enkelt fastslå, at de rejseydelser, der er inkluderet i pakkerejsen, ikke blev leveret eller blev leveret mangelfuldt. Den omstændighed, at manglen skyldes restriktioner, der er indført som reaktion på pandemien, som udgør uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, og den omstændighed, at lignende foranstaltninger ligeledes var blevet indført på den rejsendes hjemsted, påvirker derfor ikke retten til en prisnedsættelse.

29. Der er imidlertid fremført forskellige argumenter mod en sådan fortolkning inden for rammerne af covid-19-pandemien. For det første har den tjekkiske regering i sit skriftlige indlæg gjort gældende, at direktiv 2015/2302 ikke finder anvendelse under sådanne omstændigheder. Den forelæggende ret er ligeledes i tvivl om, hvorvidt pandemien er omfattet af dette direktivs beskyttelsesområde. Af de grunde, som jeg redegør for i mit forslag til afgørelse i bedømmelsen af det andet spørgsmål i den forbundne sag C-407/21, UFC – Que choisir og CLVC, der fremsættes i

[11] – K.P. Berger og D. Behn, »Force Majeure and Hardship in the Age of Corona: A Historical and Comparative Study«, *McGill Journal of Dispute Resolution*, bind 6 (2019-2020), nr. 4, s. 79-130, på s. 91.

[12] – Jf. J. Heinich, »L'incidence de l'épidemie de coronavirus sur les contrats d'affaires: de la force majeure à l'imprévision«, *Recueil Dalloz*, 2020, s. 611, og D. Philippe, »The Impact of the Coronavirus Crisis on the Analysis and Drafting of Contract Clauses«, i E. Hondius, M. Santos Silva, A. Nicolussi, P. Salvador Coderch, C. Wenderhorst, og F. Zoll (red.), *Coronavirus and the Law in Europe*, Intersentia, Cambridge, Antwerp, Chicago, 2021, s. 527-552, på s. 537. Jf. generelt A.C. Aune, *Le »fait du prince« en droit privé*, RLDC, 2008, 2930.

[13] – Jf. D. Philippe, »The Impact of the Coronavirus Crisis on the Analysis and Drafting of Contract Clauses«, i E. Hondius, m.fl., op.cit., s. 527 og 537.

[14] – Jf. J.S. Borghetti, »Non-Performance and the Change of Circumstances under French Law«, i E. Hondius m.fl., op.cit., s. 509-526, på s. 515, som understreger, at »med undtagelse af det ekstraordinære tilfælde, hvor nedlukningsforanstaltningerne med rimelighed kunne forudses på tidspunktet for aftalens indgåelse, skal disse foranstaltninger […] anses for at udgøre force majeure […]«.

dag, er jeg ikke enig i en sådan opfattelse. På direktivets nuværende udviklingstrin er anvendelsen af direktiv 2015/2302 nemlig ikke begrænset til tilfælde af rejseforstyrrelser af et vist omfang eller på lokalt plan.

30. Hvad angår relevansen af doktrinen om »almindelig hverdagsrisiko«, således som den forelæggende ret har redegjort for[15], henleder jeg opmærksomheden på, at den ikke vedrører retten til en prisnedsættelse, men rejsearrangørens forpligtelse til at betale erstatning. Som jeg har forklaret i punkt 22 ovenfor, er retten til en prisnedsættelse og retten til erstatning i henhold til direktiv 2015/2302 imidlertid underlagt forskellige betingelser. Denne doktrin er derfor efter min opfattelse uden betydning for fastsættelsen af retten til en prisnedsættelse. I det foreliggende tilfælde er der desuden ikke tale om, at den rejsende ikke kunne gøre brug af ydelserne i henhold til pakkerejseaftalen på grund af en almindelig livsfare, som indtrådte for den rejsende (f.eks. fordi den pågældende blev smittet med virusset). Der er tale om manglende levering af tjenesteydelser, som blev retligt umulige at udføre som følge af vedtagelsen af statslige foranstaltninger.

31. Den tjekkiske regering har gjort gældende, at overholdelsen af gældende lovgivning udgør et stiltiende vilkår i enhver aftale. De restriktioner, der blev indført, mens den rejsende befandt sig på rejsedestination, fandt anvendelse erga omnes og skulle overholdes af såvel rejsearrangøren, tjenesteyderen og den rejsende. Ifølge den tjekkiske regering bør rejsearrangøren derfor ikke være ansvarlig for en mangel som følge af de restriktioner, som staten har indført.

32. Parterne er forpligtet til at overholde gældende ret i destinationslandet. Under de i sagen foreliggende omstændigheder indebærer dette, at rejsearrangøren og tjenesteyderen var forpligtet til at overholde de restriktioner, som den spanske regering havde indført. Forpligtelsen til at overholde de gældende lovbestemmelser havde den følge, at leveringen af visse tjenesteydelser, der indebærer social kontakt, retligt set blev umulig. De statslige restriktioner bør derfor fritage rejsearrangøren for at opfylde de kontraktlige forpligtelser, som er berørt af statslige restriktioner. Desuden bør rejsearrangøren principielt ikke være ansvarlig for erstatning i henhold til artikel 14, stk. 3, litra c), i direktiv 2015/2302. Henset til opbygningen af dette direktivs artikel 14, som der er redegjort for i punkt 20 ff. i dette forslag til afgørelse, er rejsearrangøren imidlertid ikke fritaget for sin forpligtelse til at give en passende nedsættelse af pakkeprisen. Jeg er derfor af den opfattelse, at den tjekkiske regerings argument vedrørende aftalens stiltiende vilkår ikke påvirker den rejsendes ret til at få en prisnedsættelse.

33. Den forelæggende ret har fremhævet den omstændighed, at restriktionerne ikke kun blev indført på bestemmelsesstedet, men også på den rejsendes hjemsted. Dette ville indebære en vurdering af manglen på grundlag af de omstændigheder, der forelå på det tidspunkt, hvor manglen indtrådte. Som anført ovenfor skal manglen imidlertid ikke vurderes på grundlag af omstændigheder, der er indtruffet efter, at aftalen er indgået. Den skal vurderes i forhold til de rejseydelser, der er omfattet af aftalen, og som ikke længere kan leveres, efter at pakkerejsen er indledt. Et andet spørgsmål, som ikke er rejst i den foreliggende sag, er, om der foreligger en mangel, når parterne indgår aftalen efter, at restriktionerne er indført.

34. Det skal ligeledes fremhæves, at rejsearrangørens opfyldelse af sin forpligtelse til at give en prisnedsættelse, selv når manglen skyldes uundgåelige og ekstraordinære omstændigheder, ikke berører den pågældende ret til regres i henhold til artikel 22 i direktiv 2015/2302. Denne artikel bestemmer, at når en rejsearrangør indrømmer en prisnedsættelse, skal medlemsstaterne sikre dennes ret til at søge regres fra en tredjepart, som har medvirket til den begivenhed, der gav

[15] – Jf. punkt 11 ovenfor.

anledning til prisnedsættelsen. Denne bestemmelse udgør en »modvægt« til den ordning med objektivt ansvar, der er fastsat i artikel 14, stk. 1, i direktiv 2015/2302. Rejsearrangørens forpligtelse til at indrømme en prisnedsættelse kan ligeledes udgøre et element, som medlemsstaterne tager i betragtning, når de træffer beslutning om omfanget af den støtte, som gives til rejsearrangører i lyset af pandemien i overensstemmelse med de midlertidige rammebestemmelser for statsstøtte [16].

35. Min foreløbige konklusion er således, at den rejsende har ret til en prisnedsættelse for en mangel i opfyldelsen af pakkeaftalen i henhold til artikel 14, stk. 1, i direktiv 2015/2302 under omstændigheder, hvor manglen skyldes restriktioner, der er indført for at inddæmme en infektionssygdom, og hvor sådanne restriktioner ligeledes er indført på den rejsendes hjemsted og i hele verden.

36. Selv om årsagen til manglen ikke påvirker forbrugerens ret til en prisnedsættelse som sådan, bør den, som jeg vil redegøre for i det følgende afsnit, imidlertid have betydning for størrelsen af den prisnedsættelse, som den rejsende har ret til at modtage.

b) Begrænsning af retten til en prisnedsættelse inden for rammerne af covid-19-pandemien

37. Fastlæggelsen af rejsearrangørens forpligtelse til at indrømme en prisnedsættelse i henhold til artikel 14, stk. 1, i direktiv 2015/2302 har ikke en ubegrænset rækkevidde. For det første kan denne forpligtelse kun bedømmes i forhold til anvendelsesområdet for de ydelser, der indgår i pakkerejsen, idet det forhold, at disse ydelser ikke er blevet leveret eller ikke er blevet leveret i overensstemmelse med aftalen udgør en mangel. Som den franske regering har fremhævet i sit skriftlige indlæg, har manglen for sin del en *iboende begrænsning*, da den kun kan vurderes i forhold til rejseaftalen. Rejsearrangøren kan derfor ikke holdes ansvarlig for tabet af udnyttelsen af ydelser, der *ikke er omfattet af rejsekontraktens anvendelsesområde*. I det foreliggende tilfælde fremgår det, at adgangen til offentlige strande eller butikker, restauranter og underholdningssteder uden for hotelkomplekset ikke var omfattet af rejseaftalen. Dette er imidlertid et spørgsmål, som det tilkommer den forelæggende ret at efterprøve.

38. For det andet har den rejsende i henhold til artikel 14, stk. 1, i direktiv 2015/2302 ret til en »passende« prisnedsættelse. Lovgiveren har ikke angivet en bestemt sats, et fast beløb eller en beregningsmetode. Størrelsen af den »passende« nedsættelse skal fastsættes af den nationale ret under hensyntagen til alle omstændighederne i den konkrete sag. Den forelæggende ret kan således ved sin bedømmelse tage hensyn til manglens oprindelse, rejsearrangørens eventuelle culpøse adfærd og rejsearrangørens mulighed for at få tilbagebetalt det beløb, der betales til den rejsende, længere oppe i omsætningskæden eller af staten. De for denne vurdering relevante faktorer omfatter i den foreliggende sag det forhold, at manglen udelukkende skyldtes de foranstaltninger, der blev truffet i lyset af den folkesundhedsmæssige krisesituation, og at den havde til formål at beskytte offentligheden, herunder de rejsende.

39. Endelig er det vigtigt at fremhæve, at direktiv 2015/2302 ikke fastsætter en særlig forældelsesfrist for betaling af den prisnedsættelse, som den rejsende har ret til i tilfælde af en mangel. Hvad angår erstatningen kræver artikel 14, stk. 2, i direktiv 2015/2302, at denne ydes »hurtigst muligt«. Selv om der ikke findes en tilsvarende henvisning til betalingen af

[16] – Meddelelse fra Kommissionen om midlertidige rammebestemmelser for statslige foranstaltninger til støtte for økonomien under det nuværende covid-19-udbrud 2020/C 91 I/01, C/2020/1863 (EUT 2020, C 91I, s. 1, herefter »de midlertidige rammebestemmelser«). De midlertidige rammebestemmelser er siden deres vedtagelse blevet ændret seks gange.

prisnedsættelsen, er det i overensstemmelse med direktivets beskyttelsesformål at antage, at prisnedsættelsen også skal betales »hurtigst muligt«. I det foreliggende tilfælde ville en sådan fortolkning gøre det muligt for den nationale ret at tage hensyn til likviditetsproblemerne hos rejsearrangørerne, der er stærkt berørt af covid-19-pandemien.

40. På baggrund af det ovenstående er jeg af den opfattelse, at størrelsen af den prisnedsættelse, som en rejsende har ret til i henhold til artikel 14, stk. 1, i direktiv 2015/2302, skal være passende under hensyntagen til samtlige omstændigheder i sagen, hvilket det tilkommer den nationale ret at efterprøve.

Forslag til afgørelse

41. På baggrund af ovenstående bedømmelse foreslår jeg Domstolen at besvare de af Landgericht München I (den regionale ret i første instans i München I, Tyskland) forelagte spørgsmål således:

»Artikel 14, stk. 1, i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv (EU) 2015/2302 af 25. november 2015 om pakkerejser og sammensatte rejsearrangementer samt om ændring af forordning (EF) nr. 2006/2004 og Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2011/83/EU og om ophævelse af Rådets direktiv 90/314/EØF

skal fortolkes således:

Den rejsende har ret til en prisnedsættelse for en mangel i opfyldelsen af en pakkeaftale under omstændigheder, hvor manglen skyldes restriktioner, der er indført for at forhindre spredningen af en infektionssygdom på rejsedestinationen, når sådanne restriktioner ligeledes er indført på den rejsendes hjemsted og i hele verden. Størrelsen af prisnedsættelsen skal imidlertid være passende under hensyntagen til alle sagens omstændigheder, hvilket det tilkommer den nationale ret at efterprøve.«